

Ako 'o Fakafou 'i he Va'ingá 'i he Ngaahi Fokotu'utu'u 'o e Ako Tokamu'á'ngaahi

TONGAN

Ko e hā 'a e va'inga?

'Oku fakahā mai 'e he ngaahi fakatotolo 'i he māmaní 'oku ako 'a e fānaú mo fakatupulaki 'a e fānaú 'i he lolotonga 'enau kau ki ha ngaahi va'inga 'oku 'uhinga mālie 'o tefito 'i he ngaahi a'usiá.

'''Oku mahu'inga 'a e va'ingá ke faka'ai'ai mo fakatahataha'i ha fa'ahinga kehekehe 'o e ngaahi mālohinga fakae'atamai, fakaesino, fakasōsiale mo fakaenimamea'a 'o e fānaú. 'Oku faka'aonga'i 'e he ako tokamu'á 'a e ngaahi founa faiako tui'io mo e ako ke poupou'i hono pukepuké mo vahevahe 'o e feako'aki mo e fānaú. 'I he 'enau va'ingá mo e ngaahi faingamālie kehé 'oku ako 'e he fānaú ke faka'uhinga mo fa'u 'a e ngaahi fakakaukau fekau'aki mo e māmani fakasōsialé mo, ko e kakai, ngaahi feitu'ú, ngaahi me'a mo e a'usia 'okú nau fe'ao mo ia 'i he aho kotoa.'''

- VEYLDF, 2016, pg. 14

'Oku fakanatula pē 'a e ha'u 'a e va'ingá ki ho'o tamasi'í pea ko e konga mahu'inga ia 'o 'enau akó mo e fakalalaká. 'Oku tokoni 'a e va'ingá ke faka'uhinga lelei 'aki 'e ho'o tamasi'í honau māmaní mo hokohoko atu'o 'enau fakatupu ha ongo'i mālohi honau tupu'angá. 'I he 'enau va'ingá 'oku lava ho'o tamasi'í'o fakakaukau loto, fakatātā'i, fa'u, fekumi, fakatotolo, fetu'utaki, fehu'i, talanoa, fanongo, fakakaukau, ongo'i, ala, mo nanamu. 'Oku kau 'i he 'enau va'ingá 'a e fealea'aki, solova 'o ha palopalema, fakahoko ha me'a faingata'a, 'ahi'ahi'i 'o ha me'a fo'ou, mo sio ki he founa 'oku ngāue ai ha ngaahi me'a. 'E ako ho'o tamasi'í 'o fekau'aki mo kinautolu mo e ni'ihī kehé, ako 'a e ngaahi tu'utu'uni 'o e va'ingá, ma'u honau ngaahi kaungāme'a, fakatupu ha vā feohi mo falala ki he kakai 'i honau 'ātakai kau ai 'a e kau faiakó mo e fānaú kehé.

'Oku 'i ai 'a e taimi 'e ni'ihī 'e fa'a va'inga tokotaha 'a e fānaú, va'inga mo ha tamasi'í 'e tokotaha pe tokoua kehe mo va'inga 'i ha kulupu 'oku tokosi'í pe tokolahi ai 'a e fānaú. 'Oku malava ke longoa'a 'a e va'ingá pe le'osi'i, 'ikai longomo'ui pe longomo'ui.

'''Ko e ngaahi taimi 'oku 'ikai toe hoha'asi ai 'a e va'ingá 'oku oange ki he tamasi'í ha taimi ké ne fa'u, fakatupu mo fekumi, 'o ngāue 'aki 'a e ngaahi naunau mo e naunau kehekehe ta'efakangatangata.'''

- VEYLDF, 2016, pg. 21

Ako 'o fou 'i he va'ingá

'Oku palani 'e he kau faiakó mo e kau kaungā faiakó ha polokalama ke feau 'a e ngaahi manako mo e fiema'u 'a e tamasi'í takitaha 'oku ako 'i he 'ako'angá ni. 'Okú nau fakahoko 'eni 'i hano tuku atu ha ngaahi fa'ahinga kehekehe 'o e ngaahi a'usia makatu'unga 'i he va'inga 'i ha 'ātaki ako 'oku 'atā, 'oku malava ai 'a e fānaú 'o fe'alu'aki takai holo mei loto ki he 'elia 'i tu'á.

'E fakahinohino ha 'a e ngaahi 'ekitiviti faka'ofisiale 'o hangē ko e mūsiká, ngaahi talanoá mo e fepōtalanoa'aki. Ko e lahi taha 'o e 'ahó, 'oku fakahoko 'e he fānaú 'iate kinautolu pē 'a e fili ki he feitu'u kenau va'inga ai, ko hai tenau va'inga mo iá, mo e lōloa 'o e taimi 'o 'enau va'inga 'i ha 'ekitiviti. 'Oku 'oange 'e he kau faiakó 'a e poupou mo e tataki ki he fānaú 'i he taimi 'o 'enau fiema'u tokoni.

'Oku ngāue 'aki 'e he kau faiakó ha ngaahi founa fakafaiako kehekehe ke poupou'i 'a e fānaú ke tupulaki 'enau manako ki he akó, ke fifili, fakafehu'ia mo fie'ilo ki honau māmaní mo e kakai 'okú nau fetaulakí. Tenau ala fakahinohino 'a e va'ingá, tataki 'a e va'ingá, pe sio 'i he va'inga 'a e fānaú 'ia nautolu pē.

Ko e hā 'a e me'a 'oku ako 'e he fānaú 'i he lolotoga 'enau va'ingá?

'Oku 'oange 'e he va'ingá ha ngaahi faingamālie ke talanoa mo 'eke fehu'i 'a e fānaú, ako mo akoako 'a e ngaahi fo'i lea mo e lea fakafonuá, laukongá mo e tohí, fiká mo e pōto'i fakasōsialé. 'I he va'ingá, 'oku ako 'e he fānaú 'a e founa ke fetu'utaki aí mo e anga 'o e feohi mo e kakai kehé.

'Oku malava 'e he fānaú 'o ngāue 'aki 'enau fakakaukau lotó kenau fakatātāa'i 'a e me'a 'okú nau sio aí, hangē ko 'ení;

- Fakatātāa'i 'a e teuteu 'o e me'atokoní
- Tokanga'i 'o ha pēpē
- Ha ttaha tamate afí, ha toketā, pe ko ha taha faifakatau.

'Oku tokoni eni ke ako 'a e fānaú kenau mahino'i mo faka'uhinga mālie honau māmānī mo honau tukui koló.

'Oku mahu'inga 'a e va'inga fakamuná ki hono fakae'a ki he ngaahi tupu'anga kehekehe mo e ngaahi fakakaukau kehekehe, kau ai 'a e fakakaukau ke kau ki he ngaahi tuikuikolo fakamamanilahí 'Oku totonu ke poupou'i 'a e fānaú kenau hounga'ia 'i he ngaahi faitatau mo e faikehekehe 'i he tokotaha fakafo'ituituí mo e kulupú, mo faka'apa'apá'i 'a e kehekehe 'i he ngaahi fakakaukau.'

- VEYLD, 2016, pg. 18

'I he taimi 'oku kau ho'o tamasi'i 'i he va'ingá, tenau lava 'o fealea'aki 'a e ngaahi lao ke fkhū ha'anau fakakaukau ki he tu'utu'uní ke tokoni'i kinautolu ke ako ha ngaahi 'ulungaanga 'oku taau mo e ni'ihí kehé. Hangē ko 'ení, 'e lava ke ako 'e he fānaú ha ngaahi laoki he talitali ki honau taimi 'i he heké. 'Oku hoko hono faka'atā 'o e fānaú kenau kau atu ki he fa'u 'o e laó 'oku tokoni ki hono tauhi ke malu 'a e taha kotoá, tokanga'i 'a e me'angāué mo hono poupou'i 'o e vahevahe taau mo e tataú, ke tokonia 'enau fakakaúkaú mo e pōto'i solova palopalemá, mo fai poupoua 'enau fakalalaka 'i he fetu'utaki mo e taukei fakasōsialé kae pehē ki he'enu pōto'i fiká, laukongá mo e tohí.

'I he'enu va'ingá, 'e lava 'a e 'a e fānaú 'o tanumaki ki he 'ilo 'okú nau lolotonga ma'ú mo 'enau ngaahi fakakaukau 'i ha founa fo'ou mo fakatupu fifili.

'E malava ke toutou fakahoko 'e he fānaú ha ni'ihí 'o e 'ekitivití, fakahoko ha me'a faingata'a mo ako mo fakaangaanga 'a e ngaahi pōto'i, hangē ko e;

- kaka ki ha feitu'u ma'olunga 'ia nautolu pē
- poto 'aupito 'i ha fa'u pāsolo
- fakatui honau valá pe vala ki he tāvalivalí
- fakapalanisi 'i ha va'apapa fāsi'i
- ngāue 'aki 'a e helekosi 'ia nautolu pē
- punopuna
- teke nautolu pē 'i he heké.

Ko e ngaahi lavame'a ko 'ení, lahi pe si'isi'i, 'oku fakafiefia ki he fānaú, ki honau ngaahi fāmilí pea pehē ki he'enu kau faiako mo e kau kaungā faiako tokonia 'enau akó.

'Oku 'oange 'e he va'ingá ki he fānaú 'a e ngaahi faingmālie ke; fakafiefia'i, a'usia, fakalaka, fakahoko ha fehalaaki, akoako, 'ahi'ahi ha fakamatala fo'ou pe ha pōto'i me'a fo'ou, fa'u ha'anau fakakaukau mo lava'i 'o ako 'a e ngaahi pōto'i ako mo e 'ilo fo'ou.

Ko e va'ingá 'a e founa 'oku ako ai ho'o tamasi'i

Ngaahi Fakamo'oni Ki He Fakamatalá

Department of Education and Training, 2016. *Victorian Early Years Learning and Development Framework*.